

Л. Г. Мушкетик

ВІДОМОМУ УГОРСЬКОМУ СЛАВІСТУ АНДРАШУ ЗОЛТАНУ – 60!

Андраш Золтан

Подейкують, що скільки мов знає людина, стільки нових горизонтів і невідомих світів перед нею відкривається. Проте Андраш Золтан не просто знає мови: він їх також вивчає, аналізує, порівнює. І мови ці, переважно слов'янські, досить далекі, специфічні для угорця, але водночас і близькі через географічне сусідство та різноманітні зв'язки мадярів зі слов'янами.

Про своє зацікавлення мовами ще з дитинства він згадує у «Слові про свій творчий шлях», що побачило світ разом із бібліографією праць та іншими

матеріалами до ювілею дослідника в серії «Професійна діяльність і признання угорських мовознавців».

Андраш Золтан народився в м. Шопроні поблизу австрійського кордону. Маючи німецьке коріння, ще з дитинства за казками братів Грімм вивчав німецьку мову. У школі почав освоювати російську, щоправда, лише теоретично, бо не мав жодної можливості спілкуватися нею. Так само, за підручниками, взявся за вивчення іншої слов'янської мови – польської, а згодом вступив на російсько-польське відділення історико-філологічного факультету будапештського університету ім. Лоранда Йотвеша, вибравши таким чином для себе славістичну

стежку. Після його закінчення А. Золтан продовжив навчання в аспірантурі (заочна форма) в Москві, де захистив дисертацію та познайомився з відомими мовознавцями.

Пізніше його увагу привернув давній період балтійсько-слов'янської спільноти, а саме – культура та мова Литовського князівства, тож коло зацікавлень науковця поповнили білоруська, литовська, а також українська мови. Комплексним дослідженням різноманітних слов'янських і неслов'янських мов у Литовському князівстві був присвячений шерек конференцій у Будапешті (1996, 1998, 2000), Бресті (2004) та Вільнюсі (2008).

З 1974 року А. Золтан працює в університеті, понад десять років очолює кафедру балтійської та східнослов'янської філології, з 2003-го він завідувач кафедри української філології, а з 2006-го ще й кафедри української та русинської філології Ниредьгазької Вищої школи. У 2005 році науковець захистив дисертацію і став доктором Угорської Академії наук.

Окрім викладацької роботи в університеті, А. Золтан читає лекції зі славістики в багатьох міжнародних навчальних закладах, зокрема у Відні, Москві, Гданську, Любліні, Венеції.

Доробок А. Золтана становить понад триста публікацій, серед яких три авторські монографії та понад двадцять праць, підготовлених у співавторстві чи співредагуванні.

Основні терени досліджень А. Золтана – це польсько-українсько-білорусько-російські мовні та культурні зв'язки, офіційні мови східних слов'ян у середні віки, питання етимології, словотворення слов'янських мов, слов'янські запозичення в угорській мові, письмова передача слов'янських кириличних назв угорською мовою, слов'янські рукописи Угорщини; бібліографія та історія славістичного напрямку угорського мовознавства.

Серед ґрунтовних видань, присвячених цим темам, слід назвати такі: «Угорський правопис слов'янських кириличних назв» (1985), «Из истории русской лексики» (1987), польський

та білоруський переклади XVI ст. праці Міклоша Олага під назвою «Athila» (2004, 2005), «Слова, фрази, тексти: Мовознавчі та філологічні праці» (2005) [див.: Слов'янський світ. – 2007. – № 5. – С. 226–229] та ін.

В останній праці А. Золтан чималу увагу приділив угорсько-слов'янським мовним і культурним паралелям. Зокрема, він виявив в угорській мові такі мовні слов'янські запозичення, які раніше не були предметом вивчення дослідників.

Ще в «московській» період своєї діяльності вчений зацікавився давньоукраїнськими пам'ятками, вивчав їхню етимологію, він брав активну участь в українознавчих конгресах і конференціях, підтримував зв'язки з вітчизняними й зарубіжними українцями, зокрема натхненним організатором та дослідником української культури в Угорщині професором Іштваном Удварі, який, на жаль, рано пішов із життя.

У царині україністики А. Золтан здійснив перевидання й редагування (разом з М. Капралем) рідкісної мовної та культурної пам'ятки закарпатських русинів – Няговського євангелія, повчань, або *постилл*, на основі петербурзького видання О. Петрова 1758 року [там само]. Передмову до цього видання написав відомий угорський славіст Ласло Дежьо.

У Ніредьгазі за його та редакцією М. Капраля вийшла також книга до 25-их роковин смерті угорського славіста Еміля Балецького, який свого часу був викладачем А. Золтана й походив із Закарпаття. Крім інших, до книги увійшли і його фольклорні записи з рідного краю [Балецький Е. Літературний спадок. – Ніредьгаз, 2007].

На кафедрі в Ніредьгазі побачила світ і праця (на основі кандидатської дисертації) відомого закарпатського дослідника та перекладача Іштвана Ковтюка (окрім багатьох інших, він також зробив переклад угорською мовою «Лісової пісні» Лесі Українки) – «Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре» (2007) під редакцією та з передмовою А. Золтана.

Вчений також звернувся до мовних пам'яток місцевих русинів XIV–XVI ст., результатом чого стала колективна монографія німецькою (та частково українською) мовою «Українці (рутени, русини) в Австро-Угорській монархії та їх мовне та культурне життя з точки зору Відня і Будапешта» (вступ та загальна редакція М. Мозера й А. Золтана; Відень, 2008). Ця розвідка містить відомості про мовні та культурні зв'язки русинів, які проживали в двох регіонах імперії – Галичині та Угорщині. Цими та іншими своїми дослідженнями А. Золтан прагне привернути увагу до українців, адже, за його словами, так само, як і в ті часи, в уявленні про них спостерігається певна інформаційна лакуна та дезорієнтація.

А. Золтан – член різноманітних наукових товариств, учасник та організатор багатьох міжнародних конференцій, відповідальний редактор видання «Studia Russica» (Будапешт), член редколегії інших славістичних видань, зокрема «Studia Slavica» (Будапешт).

Науковець – цікавий співрозмовник, простий і скромний у спілкуванні, дотепна й весела людина. Недарма його оповідь про власні життя та творчість відкривається іронічним епіграфом класика угорської літератури Мора Йокаї – «Та нехай уже, хтось може мало тямити в етимології, та однаково лишається шанованою людиною за умови, що не має інших вад».

Нові праці Андраша Золтана з україністики ввійшли до важливих і цікавих збірок праць, присвячених європейським мовам, які пропонуємо для ознайомлення.

Európai nyelvművelés. Az európai nyelvi kultúra múltja, jelene és jövője. – Budapest, 2008.

Європейські держави, у тому числі й невеликі, давно хвилює питання, що буде з їхніми мовами в майбутньому. Воно стало ще актуальнішим з приєднанням багатьох країн до Європейського Союзу, а тому постала проблема розробки єдиної європейської мовної політики. Уже схвалено низку програм і

проектів, серед яких Європейський рік мов (2002), Міжнародний рік мов (2008) та ін. Висуваються різноманітні пропозиції, розробляються спільні термінологічні проекти, програми вивчення та збереження мов на континенті.

Зазначене видання – «Європейська мовна культура: Минуле, сучасне та майбутнє мовної культури в Європі» (2008), що вийшло в Угорщині за редакцією Гези Балажа та Еви Деде, – результат багаторічної праці Дослідницької групи мовної стратегії Угорщини. Досі було опубліковано вже цілу низку робіт із мовних питань у країні. Це, наприклад, книги Г. Балажа «Угорська мовна стратегія» (2001), «Минуле й майбутнє угорської мовної культури» (за ред. Г. Балажа, 2004, т. 1–2), «Комунікація епохи Інтернету» (за ред. Г. Балажа, З. Боді, 2005) та ін.

До книги увійшло тридцять дев'ять праць відомих угорських лінгвістів із мовної культури Європи, її історії, розвитку та збереження в різних європейських країнах. Зі слов'янських сюди ввійшли польська, білоруська, українська, російська, сербська, словацька та словенська мови. Окрім того, розділ «Огляд» містить дослідження із США, Австралії, Японії, Канади та Монголії.

Працю відкриває огляд редакторів під назвою «Вступ у європейську мовну культуру», де вони окреслюють мету та завдання роботи, основні терени досліджень. Так, вони зазначають, що просили авторів опрацювати такі теми: 1) мова, історія мовної культури; 2) сучасний стан мовної культури; 3) організаційні заклади з культури мови. Зрозуміло, що залежно від специфіки цієї культури в кожній країні, ті чи інші питання висвітлені ширше чи вужче.

Також дослідники подають цікаві й важливі відомості з історії та розвитку культури мови в Європі, ілюструючи це прикладами з Угорщини та інших країн. Огляд української тематики здійснили Андраш Золтан та Ержебет Бараньне-Комарі. Він складається з трьох частин – історичного фону, сучасного становища, організацій. На думку авторів, розвиток україн-

ської мови мав свої особливості, що пов'язано з багатовіковим входженням України до різних держав, складом її населення тощо. А. Золтан та Е. Бараньне-Комарі наголошують на значній ролі у формуванні мови українських письменників – І. Котляревського, Лесі Українки, М. Коцюбинського, Т. Шевченка, І. Франка та інших. Вони також описують появу перших граматик і першого правопису (1928).

До огляду сучасного стану мови А. Золтан та Е. Бараньне-Комарі залучають дані про відсоткове співвідношення нацменшин в Україні й пов'язані з цим питання визначення національної належності та мови, відмічають значне зростання населення, потребу в оновленні, «ревіталізації» української мови.

У третій частині автори подають перелік основних мовних інституцій та їхніх періодичних видань. Так, це Інститут української мови НАН України, Інститут мовознавства ім. О. Потебні НАН України, Науково-дослідний інститут українознавства та ін. Науковці також говорять про значну роль мовознавчої науки в розвитку та плеканні мови, урегулюванні правописних норм, підготовці наукових і популярних книг про культуру мови.

Európai helyesírások. Az európai helyesírások múltja, jelene és jövője. – Budapest, 2009.

До наступного видання, назва якого українською мовою звучить як «Європейські правила правопису. Минуле, сучасне та майбутнє правил правопису в Європі» (2009) і редакторами якого теж стали З. Балаж та Е. Деде, увійшло двадцять три статті про правопис таких європейських мов, як англійська, болгарська, чеська, французька, угорська, російська, німецька, норвезька, португальська, українська та інші. Авторами цих статей є угорські мовознавці класичного та модерністського напрямів, які репрезентують різні дослідницькі та освітні заклади країни.

У передмові редактори розповідають про стратегію підготовки тому, яку розробила Дослідницька група мовної стра-

тегії Угорщини. Авторам було запропоновано план з дванадцяти пунктів, наприклад історія даного правопису, основні принципи, характер правопису, реформи правопису, графеми, дослідження та ін.

Угорські мовознавці наводять також таблицю дат випуску перших правописів: литовський – 1653 рік, французький – 1694 рік, датський – 1739 рік, російський – 1885 рік, український – 1921 рік, баскський – 1968 рік [див.: Європейські правила правопису. Минуле, сучасне та майбутнє правил правопису в Європі. – Будапешт, 2009. – С. 10].

Серед інституцій, де розробляють питання стосовно правопису, автори згадують академічні установи, мовні заклади, дорадчі центри, а також шпальти відомих періодичних видань, видавництва, зокрема і в Угорщині.

Науковці дійшли висновку, що поряд з основними принципами правопису – вимовою, аналізом слів, відображенням значень – майже скрізь пануючим стає збереження традиції. Тобто європейські правописи відсторонюються від змін живої мови й стають зберігачами історії мови, історії культури [там само. – С. 12].

А. Золтану та Е. Бараньне-Комарі належить також огляд історії та сучасного стану українського правопису. На початку у вигляді таблиці вони подають основні вирішальні моменти в історії українського правопису, перелік колективних, рідше, індивідуальних праць, кожен з яких характеризують. Далі автори зазначають, що правила українського правопису спираються на дві відмінні традиції – західноукраїнську (галицьку) та східноукраїнську. Згадують вони і про проблему мікрором карпатських русинів, тісно пов'язану з політичними питаннями.

Автори розвідки загалом характеризують український правопис як фонетичний (за вимовою), доповнений трьома принципами: морфологічним (аналітичним), традиційним (історичним) та розрізнявальним (понятійним). Водночас вони

зазначають, що сучасний рівень розвитку суспільства вимагає вироблення єдиних правил вживання багатьох технічних, інтернетівських та інших термінів, що мають англomовне походження й часто вживаються змішано – як кирилицею, так і латиницею у різних сполученнях: смс, есемеска, SMS, SMS-ка тощо.

У кінці книги в розділі «Огляд» вміщено декілька статей з дослідження правопису в різних, певною мірою незвичних, ракурсах. Це праці Г. Балажа «Влада і правопис», З. Боді «Правопис в Інтернеті», Е. Берцеш та А. Форіш «Професійний музичний правопис та мовна орфографія: правопис мовних і немовних знаків».

Редакція щорічника «Слов'янський світ» вітає Андраша Золтана і бажає йому натхнення та подальших успіхів на ниві славістики!